

คุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา

CHARACTERISTIC THAT SUPPORT THE LEARNING ACCORDING TO BUDDHIST WAY OF STUDENTS

อดิศร หนันคำจาร¹, ดร.อรรณพ โพธิสุข², ดร.จตุพล ยงศรี³, ดร.พระมหาญาณกฤต เสถฐฐเมธี⁴

Adisorn Hnunkamjorn¹, Annop Phothisuk², Chatupol Yongsorn³, Phramaha Yanakrit
Setthamethi⁴

¹นิสิตระดับคุณวุฒิปบัณฑิต สาขาวิชาการอุดมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

²ที่ปรึกษาหลัก อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

³ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁴ที่ปรึกษาร่วม อาจารย์ประจำสาขาวิชารัฐศาสตร์ วิทยาลัยสงฆ์พุทธโสธร ฉะเชิงเทรา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์

1) ศึกษาคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา 3) พัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา 4) ประเมินความเหมาะสมของชุดฝึกอบรมและ 5) หาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมมีขั้นตอนการวิจัยมี 4 ขั้นตอน คือ) ศึกษาคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธโดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผู้เชี่ยวชาญด้านหลักธรรมที่เสริมสร้างคุณลักษณะเกี่ยวกับวิถีพุทธ จำนวน 7 คน 2) ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ โดยใช้แบบสอบถามแบบมาตรฐานประมาณค่ากับนักศึกษา จำนวน 341 คน 3) พัฒนาชุดฝึกอบรม โดยการสร้างชุดฝึกอบรมแล้วดำเนินการฝึกอบรมกับนักศึกษากลุ่มตัวอย่างจำนวน 45 คน 4) ศึกษาความเหมาะสมของชุดฝึก

อบรม โดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ความถี่ ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์หาค่าความสัมพันธ์ และการทดสอบที (t-test) ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปผลการศึกษาพบว่า 1. นักศึกษาควรมีคุณลักษณะตามหลักไตรสิกขาจึงเอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธ 2. ปัจจัยด้านระเบียบวินัย ปัจจัยด้านการปรับทัศนคติ ปัจจัยด้านความรู้ ปัจจัยด้านการช่วยเหลือสังคม ปัจจัยด้านการตั้งเป้าหมายในชีวิต และปัจจัยด้านการพัฒนาตนมีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 3. นักศึกษามีค่าคะแนนเฉลี่ยหลังการฝึกอบรมสูงกว่าค่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการฝึกอบรม 4. ทุกกิจกรรมในชุดฝึกอบรมมีความเหมาะสม 5. ชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธมีประสิทธิภาพที่ 98.02/90.30 มากกว่าเกณฑ์ที่กำหนด

คำสำคัญ: คุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตาม
วิถีพุทธของนักศึกษา

Abstract

The purpose of this research were:

1) to study the characteristics that support the learning according to the Buddhist way of students , 2) to study the factors related to the characteristics that support the learning according to the Buddhist way of students , 3) to develop the training package for enhancing characteristics that support the learning according to the Buddhist way of students , 4) to evaluate the suitability of training package, 5) to investigate the efficiency of training package.

The study as the form of research and development had been divided into four steps; 1) study characteristics that support the learning according to the Buddhist way by studying documents and related researches and structured-selection interview to 7 experts regarding Buddhist principles that support the characteristics of Buddhist way, 2) study the factors related to the characteristics that support the learning according to the Buddhist way by using rating scale questionnaires toward 341 students , 3) develop the training package by building the training package and train 45 of sample students, 4) study the suitability of the training package by structured selection interview toward 5 experts. The statistics used to analyze the data were Frequency, Percentage, Mean, and Standard Deviation: S.D, Correlation Analysis, and T-Test by SPSS program. Research results were found as follows; 1) Students should have the characteristics in accordance with

the threefold studies (*Trisikkha*) that could support the learning of Buddhist way. 2) The factor of discipline, attitude adjustment, knowledge, helping society, setting goal of life and self-development have a positive relation with the characteristics that support toward the learning of Buddhist way significantly in statistics at the level. 05.

3) Students has point average mean after training higher than before training. 4) Every activity in training package was suitable. 5) The training package for enhancing characteristics that support the learning according to the Buddhist way was found efficiently at 98.02/90.30 more than specified standard.

Key words: Characteristics that support the learning, Buddhist way

บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ซึ่งแตกต่างจากสัตว์ทั้งหลายอื่น สิ่งที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ ได้แก่ ศึกษา หรือการศึกษา คือ การเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนามนุษย์ที่ฝึก ศึกษา หรือพัฒนาแล้ว เชื่อว่าเป็น “สัตว์ประเสริฐ” เป็นผู้รู้จักดำเนินชีวิตที่ ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์ [1] ดังที่พระเทพโศภณกล่าวว่า “การศึกษาพัฒนาคนให้มีความเจริญงอกงามทั้งทางความคิดและทางการปฏิบัติอันจะเชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาทางปัญญาเพื่อให้คนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันเป็นการพัฒนาที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของการจัดการศึกษาของไทย การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นต้องมีคุณสมบัติ ที่จำเป็น คือ ต้องเป็นผู้ที่มีความรู้คู่คุณธรรม และเมื่อกลุ่มคนเหล่านี้อยู่ในสังคมใดสังคมนั้นย่อมมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองและ

พัฒนาไปในทิศทางที่ดีขึ้น” [2] จากการศึกษาเรื่อง การวิจัยและพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนเพื่อเสริมสร้างคุณธรรมที่ยั่งยืนของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา พบว่าคุณธรรมจริยธรรมเป็นคุณลักษณะของบุคคลที่ไม่ได้เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่กำเนิด แต่เกิดขึ้นได้จากการเรียนรู้จากประสบการณ์ สภาพแวดล้อม การหล่อหลอมปลูกฝังถ่ายทอดจากสถาบันทางสังคมไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา รวมถึงสถาบันการศึกษา หากแต่เมื่อพิจารณาถึงพฤติกรรมนักศึกษาระยะเวลาที่ผ่านมายังสะท้อนความเสื่อมของคุณธรรมและจริยธรรมอย่างชัดเจน [3] และเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ กล่าวว่าปัญหาเกิดขึ้นทั้งระบบวิธีคิดและพฤติกรรมที่แสดงออกภายใต้อิทธิพลของลัทธิ บริโภคนิยม ฆานานิยม และสุขนิยมการเรียนเพียงเพื่อให้ได้ใบปริญญาเป็นเส้นทางที่จะแสวงหารายได้และผลประโยชน์เพื่อตนเองมิใช่เพื่อสังคมซึ่งสภาพปัญหาดังกล่าวนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ส่วนหนึ่งเกิดจากการจัดการศึกษาที่มีได้ปลูกฝังหรือฝึกรอบด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนอย่างเพียงพอ [4] เมื่อพิจารณาปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมแล้ว ส่วนใหญ่พบมากในกลุ่มเยาวชน และเป็นปัญหาที่กระทบถึงคุณธรรมจริยธรรม ทั้งนี้เนื่องจากพ่อแม่ ครอบครัว ชุมชน และสถาบันการศึกษาหย่อน ในการทำหน้าที่ปลูกฝังและส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้เรียนอย่างจริงจัง จึงทำให้เกิดความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรม ทั้งนี้พระสงฆ์ นักบวช และผู้นำศาสนาไม่ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีความสามารถในการเป็นผู้สอนและเผยแผ่หลักธรรมได้อย่างถูกต้องและเหมาะสมกับวิถีชีวิตของผู้เรียน [5] มหาวิทยาลัยราชภัฏเป็นสถาบันอุดมศึกษาของท้องถิ่น แหล่งความรู้ตลอดชีวิต ถึงจะมีพันธกิจมุ่งพัฒนาให้บัณฑิตมีคุณลักษณะที่มีความรู้คู่คุณธรรมตั้งแต่ได้รับการสถาปนาเป็นมหาวิทยาลัยก็ตาม [6] แต่

จากการลงพื้นที่ขออนุญาตสัมภาษณ์อาจารย์ พบพฤติกรรมที่เป็นปัญหา 4 ด้าน โดยแยกตามฐานอริยสัง 4 คือ 1) ทุกข์ (สภาพปัญหา)พบว่า มี การแต่งกายผิดระเบียบ มีพฤติกรรมเลียนแบบผู้มีชื่อเสียงทางสังคม ในทางที่ผิดอย่างขาดความคิดไตร่ตรองตามจริง การเข้าเรียนไม่ตรงเวลา ขาดวินัย ขาดการเคารพผู้อาวุโสกว่า วาจาที่ไม่สุภาพ ขาดความอดทน ขาดความเสียสละ ขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และยุ่งเกี่ยวกับอบายมุข เช่น สุบหนูหรี คี๋มสุรา ขับรถเร็วโดยความประมาท นักศึกษาขาดความมั่นใจในตนเอง ขาดจุดยืน ไม่กล้าแสดงออกต่อสิ่งที่ถูกต้อง ขาดความรับผิดชอบต่อตนเองและผู้อื่น ขาดความกระตือรือร้น ขาดความมุ่งมั่นในการเรียน [7]2) สมุทัย (สาเหตุของปัญหา) พบว่า นักศึกษาได้รับอิทธิพลจากกระแสบริโภคนิยม วัฒนธรรมตะวันตก และสภาพสังคมปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเทคโนโลยีมากกว่าพัฒนาจิตใจ จึงทำให้ขาดคุณธรรมจริยธรรม ไม่มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าตามสถานการณ์อย่างที่ไม่ควรจะเป็น ส่วนใหญ่จะแก้ปัญหาไปในทางที่ผิด สิ่งที่ตามมาก็คือปัญหาสังคม [8]3) นิโรธ (ความดับไปแห่งปัญหา) พบว่า จากสภาพปัญหาและสาเหตุของปัญหาดังกล่าวก็สามารถวิเคราะห์ได้ว่านักศึกษายังไม่มีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธเพราะยังค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาที่แท้จริงของตนเองไม่ได้ เมื่อไม่สามารถค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาที่แท้จริง การแก้ปัญหาให้ถูกจุดและความหมดไปแห่งปัญหาจึงไม่เกิดขึ้น จึงแก้ปัญหาตนเองจนเป็นบุคคลที่มีคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธได้ [9]4) มรรค (แนวทางในการจัดปัญหา) พบว่านักศึกษายังขาดการปฏิบัติตนตามแนวทางวิถีพุทธตามไตรสิกขาและหลักอริยมรรค 8 คือ ความเข้าใจถูกต้อง ความใฝ่ใจถูกต้อง การพูดจาถูกต้อง การกระทำถูกต้อง การดำรงชีพถูกต้อง ความพากเพียรถูกต้อง การระลึก

ประจำใจถูกต้องและความตั้งใจมั่นถูกต้อง [10] บ่งบอกได้ว่า นักศึกษายังขาดกระบวนการฝึกฝนและพัฒนาตนตามวิถีพุทธจากความจำเป็นและความสำคัญดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเห็นว่านักศึกษาคือหัวใจของสถาบันอุดมศึกษาที่สามารถพัฒนาให้เกิดความเจริญงอกงามและเป็นบัณฑิตที่สมบูรณ์ได้ หากได้รับการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมด้วยชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธที่เหมาะสม และผ่านการเตรียมการอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง จึงทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาและ พัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา
3. เพื่อพัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา
4. เพื่อประเมินความเหมาะสมของชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา
5. เพื่อหาประสิทธิภาพ ของชุดฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษาโดยศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านคุณธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธจำนวน 7 คน

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้ศึกษาปัจจัยด้วยแบบสอบถาม แบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ ตามวิธีการของลิเคิร์ท [11] กับนักศึกษาจำนวน 341 คน โดยการเปิดตารางของเครจซีและมอร์แกนและได้นำหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) มาสร้างเป็นแบบสอบถาม เพื่อให้ นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยด้านต่างๆ มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธมากน้อยแค่ไหน หาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถามทั้งฉบับด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) ของครอนบาค [12] ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .811 ผู้วิจัยจัดเก็บข้อมูลด้วยตนเองได้รับแบบสอบถามจำนวน 332 ฉบับ คิดเป็นร้อยละ 97.36 การวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยสถิติพื้นฐาน คือ ความถี่ และค่าร้อยละหาค่าคะแนนเฉลี่ย (\bar{X}) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) การวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของศึกษา ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลจากขั้นตอนที่ 1 และข้อมูลจากขั้นตอนที่ 2 มาสังเคราะห์เพื่อกำหนดกิจกรรมและสร้างชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา ทดลองใช้กับนักศึกษาที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง ได้ค่าประสิทธิภาพที่ 88.50/90.25 สูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้คือ 80/80 แล้วดำเนิน การฝึกอบรมกับนักศึกษาที่เลือกมาแบบเจาะจง จำนวน 45 คน ดำเนินการทดสอบก่อนอบรม (Pre-test) และทดสอบหลังอบรม (Post-test) โดยใช้แบบทดสอบวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ใช้เวลาดำเนินการฝึกอบรมรวม 28 ชั่วโมง 30 นาที วิเคราะห์ เปรียบเทียบผลการทดสอบก่อนและหลัง

การฝึกอบรมด้วย t-test เพื่อหาประสิทธิผลของชุดฝึกอบรมนำคะแนนร้อยละที่ได้จากกระบวนการอบรมและผลลัพธ์หลังอบรมมาหา E1/E2 เพื่อศึกษาประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรม

ขั้นตอนที่ 4 ศึกษาความเหมาะสมของชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษาโดยนำชุดฝึกอบรมให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน ตรวจสอบความเหมาะสมของชุดฝึกอบรมโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเองตามโครงสร้างที่เตรียมไว้หากผู้เชี่ยวชาญเห็นว่ากิจกรรมนี้มีความเหมาะสม 3 ใน 5 ถือว่ากิจกรรมนั้นๆ มีความเหมาะสม

สรุปผลการวิจัย

1) ผลการสังเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธพบว่า หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) มีความถี่สูงกว่าหลักธรรมข้ออื่น สรุปได้ว่า หลักไตรสิกขาคือคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธ

2) ผลการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษาพบว่าปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ได้แก่ ปัจจัยด้านระเบียบวินัย ปัจจัยด้านการปรับทัศนคติ ปัจจัยด้านความรู้ ปัจจัยด้านการช่วยเหลือสังคม ปัจจัยด้านการตั้งเป้าหมายในชีวิต และปัจจัยด้านการพัฒนาตน

3) ผลการพัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธของศึกษามี 2 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 การวิเคราะห์หาประสิทธิภาพ ของชุดฝึกอบรมโดยใช้คะแนนกิจกรรมระหว่างการฝึกอบรม (E₁) กับคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังเรียน (E₂)

ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ 80/80 พบว่า ชุดฝึกอบรมมีประสิทธิภาพที่ 98.02/90.30 มากกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ 80/80สรุปได้ว่า ชุดฝึกอบรมมีประสิทธิภาพด้านการเสริมสร้างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3.2 การเปรียบเทียบคะแนนก่อนการฝึกอบรมและหลังฝึกการอบรม สรุปได้ว่าหลังจากที่นักศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมแล้วนักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมากกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

ขั้นตอนที่ 4 ผลการศึกษาความเหมาะสมของชุดฝึกอบรม สรุปได้ว่ากิจกรรมในกระบวนการอบรมของชุดฝึกอบรมมีความเหมาะสมทุกกิจกรรม

การอภิปรายผล

1. ผลการสังเคราะห์เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญกับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธพบว่า หลักไตรสิกขามีความถี่สูงสุดแสดงให้เห็นว่า หลักไตรสิกขาคือคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็นเพราะว่าหลักไตรสิกขาเป็นสูตรบูรณาการสำหรับพัฒนาชีวิตให้ยกระดับสู่วิถีอารยชนแนวพุทธ หรือสู่ความเป็นอริยบุคคล คือการ ไม่กระทำความชั่วทั้งปวงคือคุณลักษณะที่เรียกว่ามีศีล การบำเพ็ญความดีให้ถึงพร้อม มีเมตตา กรุณา ความเห็นอกเห็นใจ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเข้มแข็งมั่นคงของจิต ความมุ่งมั่นแน่วแน่คือคุณลักษณะที่เรียกว่ามีสมาธิ การทำจิตของตนให้ผ่องใส เริ่มตั้งแต่ความเชื่อที่มีเหตุผล ความเห็นที่เข้าสู่แนวทางของความเป็นจริง การรู้จักพิจารณา การนำความรู้มาแก้ไขปัญหาลักษณะที่เรียกว่ามีปัญญา สอดคล้องกับแนวคิดของท่านพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) [13] ที่ว่าสัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรค ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติธรรม หรือพูดตามแนวไตรสิกขาว่าเป็นขั้นเริ่มแรกในระบบ

การศึกษาแบบพุทธ และเป็นธรรมที่ต้องพัฒนาให้
บริสุทธิ์ แจ่มชัดเป็นอิสระมากขึ้นตามลำดับ

2. ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่
เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษา พบว่า
ปัจจัยด้านระเบียบวินัย ปัจจัยด้านการปรับทัศนคติ
ปัจจัยด้านความรู้ ปัจจัยด้านการช่วยเหลือสังคม
ปัจจัยด้านการตั้งเป้าหมายในชีวิต และปัจจัยด้านการ
พัฒนาตน มีความสัมพันธ์ทางบวก อย่างมีนัยสำคัญ
ทางสถิติที่ระดับ .05 และสามารถนำปัจจัยแต่ละด้าน
มาอภิปรายผลได้ ดังนี้

ด้านระเบียบวินัยมีความสัมพันธ์กับ

คุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็น
เพราะนักศึกษาเห็นว่า การปฏิบัติตนตรงต่อเวลา
การคิดป่ายชื่อตลอดการเข้ารับการอบรม การวาง
รองทำให้เป็นระเบียบ การแต่งกายสุภาพไม่หือ
หวา การปฏิบัติตนตามสัญญาณ 3 ส. คือ สะอาด
สว่าง สงบ การยิ้ม ไหว้ และกล่าวคำทักทายวิทยากร
เมื่อพบกัน ตลอดจนการขออนุญาตก่อนเข้าออกนอก
ห้องฝึกอบรม เป็นข้อระเบียบที่คนอยู่ร่วมกันต้อง
ปฏิบัติตาม อันจะนำมาซึ่งความเป็นระเบียบ
เรียบร้อยของหมู่คณะมีความ สัมพันธ์กับคุณลักษณะ
ที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธสอดคล้องกับงานวิจัย
ของพระบำรุง ปญญาพโล [14] ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง
ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม
ของนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม พบว่า ปัจจัย
ด้านความมีระเบียบวินัยเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการ
ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมของนักศึกษา

ด้านการปรับทัศนคติ มีความสัมพันธ์กับ
คุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็น
เพราะนักศึกษาเห็นว่า การที่นักศึกษาต่างครอบครัว
ต่างสถานศึกษา ต่างท้องถิ่นเข้ามาเป็นนักศึกษาใน
สถาบันการศึกษาเดียวกัน จำเป็นต้องเปิดใจ เปิดโลก
ทัศน์ให้กว้างขึ้นและเรียนรู้ยอมรับสิ่งใหม่ๆ เพื่อน
ใหม่ๆ การยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่าง การขอ

โทษ การให้อภัยเมื่อคนทำผิดและถูกกระทำ การ
ยอมรับในความเป็นเพื่อนร่วมสถาบันเดียวกัน การ
รู้จักชื่นชมและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน เป็น
พฤติกรรมหรือคุณลักษณะที่นักศึกษาควรมี การปรับ
ทัศนคติตนเองมีความจำเป็นต่อการเรียนรู้และ
ยอมรับหรือปฏิเสธในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างเข้าใจ
การเปิดใจรับฟังรับรู้ต่อสิ่งใหม่เพื่อนใหม่ ทำให้เกิด
การวางตัวอย่างถูกต้องเหมาะสมและพระพรหมคุณา
ภรณ์ (ประยุทธ์ ชาญโต) [15] ที่ค้นพบว่า ความรู้จัก
คิด หรือการคิดอย่างมีระเบียบหรือคิดตามแนวทาง
ของปัญญาทำให้พิจารณาสิ่งทั้งหลายตามสภาวะ
การศึกษาย่อมสำเร็จผลแท้จริง บรรลุจุดหมายได้ก็
เพราะการรู้จักคิดมีทัศนคติที่ดีต่อเพื่อน สิ่งแวดล้อม
จึงจะสัมฤทธิ์ผลของการ ศึกษาที่แท้จริง
ด้านความรู้ มีความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อ
การเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็นเพราะนักศึกษาส่วน
ใหญ่เห็นว่า เนื้อหาความรู้เกี่ยวกับหลักอริยสัจ 4 คือ
ทุกข์ ได้แก่ สภาพปัญหาที่นักศึกษาประสบอยู่เป็น
เรื่องที่นักศึกษาควรตระหนักรู้ สมุทัย ได้แก่ สาเหตุ
ของปัญหาเป็นเรื่องที่นักศึกษาต้องหาสาเหตุของ
ปัญหาให้พบเพราะการแก้ปัญหาคือแก้ที่ต้นเหตุ
นิโรธ ได้แก่ สภาพความสิ้นไปแห่งปัญหาเมื่อได้รับ
การแก้ไขอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของนักศึกษา และ
มรรค ได้แก่ วิธีการแก้ไขปัญหาคือตามสาเหตุต้นตอ
ของปัญหา และการที่นักศึกษาจะปฏิบัติตนตามหลัก
อริยสัจ 4 ได้นั้น จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจใน
เนื้อหาของหลักอริยสัจเป็นเบื้องต้น ทำให้เข้าใจ
ปัญหาชีวิตและความแตกต่างของแต่ละคนแล้วหัน
กลับมาศึกษาปรับปรุงควบคุมตนเองให้อยู่ใน
ระเบียบวินัยทั้งทางกาย วาจา ใจพร้อมที่จะเรียนรู้
โดยกระบวนการฝึกอบรม สอดคล้องกับการศึกษา
ค้นคว้าของ พระธรรมโกศาจารย์ [16] พบว่า วิถี
แสวงหาความรู้หรือความจริงในพุทธศาสนา คือ
อริยสัจ 4 มีขั้นตอนในการศึกษา 4 ขั้นตอน คือ ชั้น

การกำหนดรู้ทุกซ์คือการเข้าใจสภาพและขอบเขตของปัญหา ขั้นการค้นหาสมุทษ์คือการสืบสาวหาต้นตอของปัญหาเพื่อจะได้แก้ไขปัญหาได้ตรงจุด ขั้นการแก้งนิโรธคือ การคาดคะเนถึงสภาวะที่แก้ปัญหาก็ได้ เป็นเป้าหมายที่ต้องบรรลุ และการดำเนินตามมรรคคือ การฝึกฝนปฏิบัติตามมรรค วิธีเพื่อให้บรรลุถึงสภาวะไร้ปัญหา

ด้านการตั้งเป้าหมายในชีวิตมี

ความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็นเพราะนักศึกษาเห็นว่า การมีเป้าหมายในชีวิตสามารถที่จะทำให้นักศึกษาประสบความสำเร็จในการศึกษาได้ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการศึกษาชีวิตประวัติของบุคคลผู้ประสบความสำเร็จเป็นที่ยอมรับในระดับโลก แล้วตั้งปณิธานกำหนดเป้าหมายของชีวิต ช่วยปลุกใจให้มีความมุ่งมั่นพากเพียรบากบั่น และความพยายามทำให้ปณิธานที่ตั้งไว้ประสบความสำเร็จ ในชีวิตของนักศึกษาได้สอดคล้องกับผลการวิจัยของเกียรติคุณ สิทธิชัย [17] ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคใต้ สงขลา พบว่า 1) นักศึกษาโดยส่วนรวมเห็นว่าพฤติกรรมทางจริยธรรมมีความสำคัญต่อนักศึกษา ทั้งนักศึกษาเห็นว่าเท่าที่ผ่านมาสถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา และสถาบันครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษา และหากไม่มีแนวทางที่เหมาะสม หรือจุดมุ่งหมายด้านการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมที่กำหนดไม่เด่นชัด อาจทำให้ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้

ด้านการพัฒนาตนมี

ความสัมพันธ์กับคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจเป็นเพราะนักศึกษาเห็นว่า การได้ใกล้ชิดกับบุคคลที่มีพฤติกรรมที่น่าเคารพ ศรัทธาเป็นที่ยอมรับ เป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักศึกษา ช่วย

ให้นักศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนาตน และมองเห็นว่าการฝึกฝนตนจำเป็นต้องมีระเบียบในการใช้ชีวิตตลอดจนการตื่นนอนแต่เช้า กราบพระสวดมนต์ การเดินจงกรม การสำรวมกาย วาจา ใจ ให้แน่วแน่ตลอดจนการแผ่เมตตาให้ผู้ที่รักหรือเกลียดชัง เป็นกระบวนการฝึกพัฒนาตนเอง ตลอดทั้งสติปัญญาเจตคติที่ถูกต้อง สอดคล้องกับงานวิจัยของพิชญรัฐศันญช่วย [18] ได้ศึกษาเรื่องการศึกษากระบวนการสร้างภาวนา 4 โดยใช้หลักไตรสิกขาพบว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่เน้นการฝึกอบรมตนเองอย่างเป็นขั้นตอนและมีกระบวนการที่ประสานกันอย่างเป็นพื้นฐานให้แก่กันจนถึงความสวัสดี เริ่มจากการสำรวมระวังกาย วาจา ใจ ไม่ให้ตกอยู่ภายใต้การครอบงำของกิเลสและให้มีปกติไม่เบียดเบียนผู้อื่น ต่อเมื่อกาย วาจา ใจ สงบระงับจากอารมณ์ภายนอกแล้วจึงเป็นฐานในการฝึกอบรมจิตให้มีสติตั้งมั่น เกิดสมาธิไม่หวั่นไหวไปตามอำนาจของนิวรณ์เจตนาหนึ่ง สงบ เป็นกลาง อย่างมีสติอยู่ในสภาพควรแก่การงานแล้ว จึงสามารถใช้ปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมที่ปรากฏขึ้นในปัจจุบันขณะจนรู้ทันสภาวะไตรลักษณ์ของสิ่งทั้งหลายทั้งภายในและภายนอกตามความเป็นจริง

3. การพัฒนาชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษาพบว่าประสิทธิภาพของชุดฝึกอบรมโดยใช้คะแนนกิจกรรมระหว่างการฝึกอบรม (E_1) กับคะแนนผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหลังการฝึกอบรม (E_2) ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ 80/80ชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธของนักศึกษามีประสิทธิภาพที่ 98.02/90.30 มากกว่าเกณฑ์ที่กำหนดไว้ และการเปรียบเทียบคะแนนก่อนและหลังอบรม โดยใช้ชุดฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ พบว่าหลังจากที่นักศึกษาได้เข้าร่วมกิจกรรมฝึกอบรมแล้ว

นักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมากกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 แสดงว่า ชุดฝึกอบรมมีประสิทธิภาพ อาจเป็นเพราะนักศึกษาเห็นว่า ชุดฝึกอบรมมีกระบวนการฝึกอบรมที่เป็นไปตามระบบ ตั้งแต่เรื่องระเบียบวินัย การวางรองเท้า การเข้าแถว การแต่งกาย การให้ความเคารพต่อวิทยากรและให้ความร่วมมือในทุกกิจกรรม และมีความสุขมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทำให้กระบวนการอบรม แต่ละช่วงสนุก มีสาระ ไม่น่าเบื่อ ทำให้นักศึกษาสนใจตั้งใจ จดจ่อเรียนรู้อย่างเข้าใจ แสดงให้เห็นว่าชุดฝึกอบรม มีประสิทธิภาพด้านการเสริมสร้างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน สอดคล้องกับงานวิจัยของธีรเดชขึ้น ประภาณุสรณ์ [19] ได้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาแล้วพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษามีคะแนนเพิ่มขึ้นหลังจากการทดลองใช้รูปแบบการเรียนการสอนที่ได้พัฒนาขึ้น

4. ผลการศึกษาความเหมาะสมของชุดฝึกอบรม เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้วิถีพุทธของนักศึกษา ดำเนินวิจัยโดยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างจากผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 คน สรุปได้ว่าทุกกิจกรรมในชุดฝึกอบรมมีความเหมาะสมทุกกิจกรรม อาจเป็นเพราะผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าชุดฝึกอบรมดังกล่าวมีกิจกรรมการปรับทัศนคติโดยการจัดกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ละลายพฤติกรรม กิจกรรมการพัฒนาตนโดยการจัดกิจกรรมอริยสังฆพัฒนาชีวิต บทละครสะท้อนชีวิต กิจกรรมการตั้งเป้าหมายในชีวิต โดยการจัดกิจกรรมจุดเทียนอุทิศแด่ผู้ตั้งปณิธานชีวิต กิจกรรมการช่วยเหลือสังคมโดยการจัดกิจกรรมจิตอาสาพัฒนาสังคมและจิตอาสาพัฒนาสถานที่ เป็นกิจกรรมที่เหมาะสมและสำคัญในชุดฝึกอบรมมีระดับค่าความถี่สูงสุดในการสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ ส่วน

กิจกรรมด้านความรู้โดยการจัดกิจกรรมเรียนรู้มุ่งสู่อริยสังฆ กิจกรรมยึดหลักไตรสิกขาและกิจกรรมด้านระเบียบวินัยโดยการจัดกิจกรรมมกติกาสัญญาใจ สัญญาณลูกปลุกให้ตื่นเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับนักศึกษา เมื่อนำไปจัดกิจกรรมแล้วทำให้ผู้เข้ารับการอบรมไม่เบื่อหน่ายสนุกสนานเกิดความกระตือรือร้นเมื่อเข้ารับการอบรม มีอิสระในการแสดงความคิดเห็น มีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความสุขสนุกกับกิจกรรมทำให้นักศึกษามีความพึงพอใจ ในเทคนิคการนำเสนอของวิทยากรและสื่อต่างๆ ตรงกับฉันทุพงศ์ ค่ายไธสง [20] ที่ได้ศึกษา การพัฒนาชุดฝึกอบรมด้วยตนเองของครูผู้สอน ผลการศึกษาความคิดเห็นของครูผู้ใช้ชุดฝึกอบรม พบว่า ชุดฝึกอบรมมีความเหมาะสมในระดับปานกลางการปฏิบัติกิจกรรมของครูมีความถูกต้อง ครบถ้วนเหมาะสมระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะ

1. ควรศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำหลักสูตรแบบบูรณาการ ระหว่างอิทธิบาท 4 กับกิจกรรมนักศึกษา เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ
2. ควรดำเนินการวิจัยในรูปแบบที่ผู้วิจัยดำเนินการ แต่ให้ขยายเวลาดำเนินการทดลองและติดตามประเมินผล เพื่อดูพัฒนาการและความคงทนของคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ อาจจะใช้กลุ่มตัวอย่างเพื่อเปรียบเทียบระหว่างสถาบันการศึกษา
3. ควรมีการศึกษาวินัย และการประเมินผลในระยะยาวอย่างต่อเนื่องด้วยความร่วมมือของหน่วยงานต้นสังกัดเช่น มหาเถรสมาคม สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมเชิงเสริมสร้างคุณลักษณะที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามวิถี

พุทธของสถาบันการอุดมศึกษาอันเป็นแบบแผนใช้
เป็น โมเดลอย่างแพร่หลาย

เอกสารอ้างอิง

[1]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).(2552).

ธรรมนุญแห่งชีวิต. กรุงเทพฯ: ชุมชุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย
จำกัด.

[2]พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต).(2547).

ทิศทางการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

[3]จินตนาตันสุวรรณนันทน์และคณะ.(2553).

การวิจัยและพัฒนาารูปแบบการเรียนการ

สอนเพื่อเสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรมที่
ยั่งยืนของนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา.

วิทยาศาสตร์คฤภินันท์. กรุงเทพฯ:
บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

[4] เกรียงศักดิ์เจริญวงศ์ศักดิ์.(2547).

การศึกษาต่อสร้างคุณธรรมก่อวิกฤต

สังคมทราวม.กรุงเทพฯ:อัสสัมชัญ.

[5]รุ่ง แก้วแดง. (2545). แผนการศึกษา

แห่งชาติ(พ.ศ.2545-2559). กรุงเทพฯ:

พริกหวานกราฟฟิค.

[6]สำนักวิชาการและประมวลผล.(2556).

สถิติจำนวนนักศึกษาจำแนกตามภาควิชา

และวิทยาลัยนักศึกษากภาคปกติประจำ

ภาคเรียนที่ 1 ปีการศึกษา 2556. สืบค้นเมื่อ

18 กันยายน 2556, จาก

<http://academic.reru.ac.th>.

[7]ชยธร ไชยวิเศษ. (2556,5 เมษายน).

สัมภาษณ์โดย อติสร หนันคำจร ที่
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.

[8]ดวงเดือน เกตรา. (2556,5 เมษายน).

สัมภาษณ์โดย อติสร หนันคำจร ที่
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.

[9]ธนัญชัย รสจันทร์. (2556,5 เมษายน).

สัมภาษณ์โดย อติสร หนันคำจร ที่
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.

[10]ลลิตา พิมพ์. (2556,5 เมษายน).

สัมภาษณ์โดย อติสร หนันคำจร ที่
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.

[11]Likert, R.A. (1932, May). Technique for the
Measurement of Attitudes. Arch Psychological.
25 (140): 1-55.

[12]Cronbach, Lee J.(1970). Essentials of
Psychological Testing. 3rd . ed.

New York : Harper and Row.

[13]พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544).

พุทธธรรม(ฉบับเดิม). พิมพ์ครั้งที่ 11.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก
จำกัด.

[14]พระบำรุง ปญญาพโล. (2555).ปัจจัยที่มี

ผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรม

ของนักศึกษาวิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม

เขตบางกอกใหญ่กรุงเทพมหานคร.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.

กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[15]พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต).

(2553). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. พิมพ์

ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: พิมพ์สยาม.

[16]พระธรรมโกศาจารย์. (2552). พุทธศาสนา

และวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์วัฒนธรรม

แห่งปัญหา. กรุงเทพฯ: พิทักษ์การพิมพ์.

[17] เกียรติคุณสิทธิชัย. (2545). รายงานการวิจัยแนวทางการพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักศึกษาในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคใต้ สงขลา. งานวิจัยส่วนบุคคล. สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคใต้.

[18] พิษณุรัตน์ บุญช่วย. (2542). การศึกษากระบวนการสร้างภavana 4 โดยใช้หลักไตรสิกขา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

[19] ธีรเดชขึ้นประภานุสรณ์; และคณะ. (2552). การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบบูรณาการการสื่อสารด้วยภาษาอังกฤษกับคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับครูผู้ดูแลเด็กภาคใต้ตอนล่าง : กรณีศึกษานักศึกษาหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต.

[20] ณัฐพงศ์ ค่ายไธสง. (2550). การพัฒนาชุดฝึกอบรมด้วยตนเอง เรื่องการประเมินผลตามสภาพจริงในชั้นเรียน. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2558, จาก

<https://www.gotoknow.org/posts/172051>